

— Bülent Ari

Bilkent University

/ PRIJEVOD: GORDAN RAVANČIĆ /

David Passi – utjecajni Židov na osmanlijskom dvoru

STANJE U OSMANLIJSKOME CARSTVU KRAJEM XVI. STOLJEĆA

Otprilike 25 godina nakon smrti Sulejmana Veličanstvenoga pravni okvir¹ i opći ustroj osmanlijske države počeli su se mijenjati. Nakon smrti Mehmed-paše Sokolovića,² poslije 15 godina vjerne službe kao Velikog vezira, na tom će položaju izmjene osoba biti vrlo česte. Glavni razlog tog slabljenja državnih služba bio je rat s Perzijom (Iranom).³ Kako sultan nije osobno sudjelovao u borbama, osmanlijskom vladom upravljalo se s granica. Na čelu vlade stajao je Veliki vezir koji nije bio u Carigradu nego na bojišnici. Njegov predstavnik, *Sadaret Kethudası*, bio je u prijestolnici i obavljao tekuće poslove. U carskom vijeću (*Divan*) problematični su veziri često bili zaokupljeni međusobnim spletkama. Budući da je Veliki vezir, kao glavni vojni zapovjednik, sustav dodjeljivanja *timara*, kao i sav ostali vojni i administrativni posao, vodio izravno s bojišnice, pravni se okvir vojnih poslova polako počeo narušavati.

Prijašnji osmanlijski vojni pohodi obično su trajali samo jednu sezonu, no rat s Perzijom, koji je počeo 1578., završen je tek poslije 12 godina. Usprkos činjenici da su ti perzijski ratovi završeni potpunom diplomatskom i vojnom pobjedom Osmanlijskoga Carstva, a perzijski je princ Haydar Miza završio u Carigradu kao talac i zalog postignutoga mira, postignut je uspjeh u konačnici nije imao opipljivih vojnih i strateških rezultata. Naprotiv, pohodi na Perziju prouzročili su velike gubitke u osmanlijskoj riznici. Osim toga, austrijske kampanje koje su Osmanlije započeli odmah poslije toga, trajale su čak 13 godina. Mirovni ugovor potpisan je 1606. godine i time je zaključeno tzv. Klasično doba Osmanlijskoga Carstva. David Passi je došao u Carigrad upravo u tom razdoblju, pa je uskoro njegova uloga u osmanlijskoj diplomaciji počela postajati sve važnijom.

Veliki vezir Sinan-paša bio je 1591. godine usred mirovnih pregovora s poljskim vlastima, a Passi je u to doba slao pisma u Poljsku, optužujući pašu kako nije ovlašten za završavanje tih pregovora. Kada su ta pisma stigla u ruke Sinan-paše, David Passi je uhićen. No, iako je paša tražio smrtnu kaznu za njega, Passi je, nekim čudom, tek prognan na otok Rodos. Dva tjedna poslije Sinan-paša je smijenjen, a Passi se mogao vratiti u prijestolnicu. No, nakon tog povratka više nije imao utjecaja u osmanlijskoj politici i diplomaciji, a izvori šute i o njegovoj daljnjoj sudbini.

Tijekom prethodnoga razdoblja David Passi bio je živo uključen u diplomatska pitanja između Mletaka, Španjolske, Engleske, Poljske i Osmanlijskoga Carstva. Mletački *bailo* i engleski veleposlanik rado su održavali vezu s njim, iako, u osnovi, nisu bili zadovoljni njegovim djelovanjem. Slično je bilo i s osmanlijskim vezirom. Na kraju je Sinan-paša ipak uspio ukloniti Passijev utjecaj na sultana Murata III. te postići da Passi bude u lancima prognan iz prijestolnice. Nažalost, ne postoji dovoljno podataka o njegovu

1 — Pravni okvir se nazivao *Kanun-i Kadim-i Osmani* – što je značilo Stari osmanlijski zakon.

2 — Mehmed-paša Sokolović bio je veliki vezir od 28. lipnja 1565. do 12. listopada 1579.

3 — Rat je trajao od 1578. do 1590.

životu nakon povratka iz izgnanstva na otok Rodos da bi se njegov životni put mogao rekonstruirati.

PASSI U MLETAČKOJ SLUŽBI

David Passi rodio se u Portugalu kao Marano (pokršten sefardski Židov), a zatim se preselio u Mletke. U mletačkim izvorima na njegovo se ime prvi put nailazi nešto prije 1570. godine. Levantski bankar Hayyim Saruk bankrotirao je u Mlecima 1566. godine, a zbog tog bankrota njegova su dobra bila konfiscirana. No, neke od tih konfisciranih stvari bile su u posjedu osmanlijskoga sultana, pa je Veliki vezir Mehmed-paša Sokolović 1567. u Mletke poslao čauša Kubata – kako bi razriješio nastali spor.⁴ U ožujku 1570. čauš Kubat opet je stigao u Mletke. Ovaj put je njegova misija bila nešto važnija – nosio je carsko pismo sultana Selima II., s izričitim zahtjevom za predaju Cipra Osmanlijskom Carstvu. Kako Mleci nisu namjeravali ovu svoju bogatu otočnu koloniju prepustiti bilo kome, rat je bio neizbježan.⁵

No, prije osmanlijskog pohoda na Cipar mletačko je Vijeće desetorice donijelo odluku da se mreža mletačkih uhoda unutar Osmanlijskoga Carstva proširi. Stoga su Benedikt Bolica, gusar iz Ancone, Tripun Zaguri, trgovac iz Kotora, i David Passi bili poslani u Dubrovnik koji je u to doba bio važno obavještajno središte. No, mora se reći da je bilo i drugih špijuna u raznim osmanlijskim gradovima.⁶

U Dubrovniku se Passi predstavljao kao levantski trgovac. Slao je izvješća, obavješćujući Mletke o mogućnostima skoroga osmanlijskoga napada na Cipar. Tijekom cijeloga ciparskog rata Passi je bio djelatvoran mletački špijun.⁷ A kada je rat završen, još je nekoliko godina živio u Mlecima, u Starome getu (*Ghetto Vecchio*).⁸

U tom se razdoblju ponovno može u mletačkim dokumentima naići na Passijevo ime. On je 1589. mletačkom trgovačkom sudu⁹ tužio propaloga bankara Hayyima Saruka zbog duga od 800 dukata. Sudu je priložio zadužnicu iz 1585. godine, a u sporu je zastupao sultaniju Nur-Banu, majku sultana Murata III. Tijekom spora Passi se žalio i na Sarukovo trgovačko djelovanje, tvrdeći da je mletačkim carinicima podmetao krivotvorene isprave. Ipak, čini se da u tom sporu redovitim sudskim putem nije uspijevaio postići ništa, pa je odlučio, preko sultanije, diplomatski posredovati kod mletačkih vlasti.

PASSI U CARIGRADU

Nema jasnih vijesti o tome kada je i kako Passi stigao u Carigrad. Ali njegovo se djelovanje primjećuje poslije 1584.¹⁰ Bio je vrlo blizak sultanu Muratu III. kojemu je davao

4 — Benjamin Arbel, *Trading Nations, Jews and Venetians in the Early Modern Western Mediterranean* (Leiden: E. J. Brill, 1995., 104.)

5 — *Ibid.*, 145.

6 — *Ibid.*, 146.

7 — Sukobi između Mletačke Republike i Osmanlijskoga Carstva završeni su mirovnim ugovorom od 7. ožujka 1573. godine (Kenneth Setton, *The Papacy and the Levant*, vol. 4., Philadelphia, 1984.). Odredbe mira s Mlecima potvrđene su 18. ožujka 1573., a puni tekst tih odredaba čuva se u Osmanlijskom arhivu Vlade Republike Turske, *Muhimme Defteri* br: 21, odredba 404, str. 165-166.

8 — *Getto Vecchio* bilo je mjesto u kojemu su živjeli osmanlijski trgovci židovskoga podrijetla koje su nazivali i *Levantima*. Oni su obično tu kratko boravili zbog svojih poslova. Nasuprot tome, postojao je i Novi geto u kojemu su živjeli domaći mletački Židovi.

9 — *Consoli di mercanti*.

10 — Iz sadržaja pisma koje je David Passi 1584. uputio mletačkom Senatu, kao i iz njegova djelovanja pri osmanlijskom Divanu, proizlazi da je stigao u Carigrad prije te godine. Ovo pismo, upućeno Senatu, vidjeti u: Eric R. Dursteler, *Venetians in Constantinople: Nation, Identity and Coexistence in the Early Modern Mediterranean* (Johns Hopkins University Press, 2006.), 111.

savjete kad je bila riječ o europskim poslovima. Prisjetimo se da je britanska kraljica Elizabeta I. istodobno u Nonsuchu potpisala sporazum s Nizozemcima. Visoka porta očekivala je španjolski napad na Englesku i zbog toga je kraljica Elizabeta, preko svojih veleposlanika u Carigradu, nastojala smanjiti utjecaj Francuske i Mletaka. Na poticaj Davida Passija u listopadu 1585. francuski se veleposlanik sastao s vezirom Sijavuš-pašom¹¹ koji ga je upitao što misli o odnosima između Španjolske i Mletaka te o velikim pomorskim pripremama Mletaka.¹²

U to je doba kraljica Elizabeta uzaludno pokušavala nagovoriti Visoku portu da pošalje flotu protiv Španjolaca, no Turci su to smatrali prevelikim izazovom. Ipak, osmanlijske su vlasti bile prilično uznemirene zbog istodobnih mletačkih i španjolskih mornaričkih priprema.

Te iste, 1585. godine dva su Engleza stigla u Carigrad i potajice se vratila, preko Poljske, natrag u Englesku. Mletački *bailo* bio je sumnjičav kad je bila riječ o njihovu tajnom zadatku jer je tu dvojicu ugostio engleski veleposlanik, a sastajali su se i s Davidom Passijem. Štoviše, iz njegove su kuće napustili Carigrad. Unatoč brojnim spekulacijama i domišljanjima, mletački *bailo* Lorenzo Bernardo nikada nije uspio saznati što je bio pravi razlog njihova dolaska u Carigrad.¹³

OSMANLIJSKO-ŠPANJOLSKI MIROVNI PREGOVORI I DAVID PASSI

Tijekom osmanlijsko-španjolskih mirovnih pregovora 1589. godine španjolski su poslanici bili u stalnoj vezi s Davidom Passijem. Nešto poslije, 1591., Veliki vezir Sinan-paša dogovorio se o tajnim sastancima s bivšim robom Don Juanom de Carobna, a na tim je susretima bio prisutan i Passi. Osim toga, Passi je često razgovarao i s vrhovnim admiralom i prenosio mu obavijesti o kršćanskom svijetu. Štoviše i Veliki vezir, vrhovni admiral i janjičarski aga zvali su Passija na svoje međusobne sastanke. Bilo je prilično jasno da se osmanlijska mornarica priprema napasti Španjolsku. No, baš je tada Passi potajno poslao Wilhelma Savojskoga na dvor Filipa II. te mu savjetovao da taj pohod skrene na obale Malte ili Maroka.¹⁴ Ta je vijest vrlo važna da bi se razumjelo Passija i njegove mnogostruke veze. Na kraju, jedna će se od tih poveznica kao velika nevolja svaliti na Passijeva leđa.

Mletački *bailo* bio je vrlo uznemiren zbog Passijevih bliskih odnosa s osmanlijskim vrhovnim vlastima, pa je tvrdio:

» ... taj je Passi vrlo opasan. Na sto laži kaže samo jednu istinu. Mogao bi svakog trenutka okrenuti Portu protiv Mletaka i tako započeti rat. On je uhoda Don Antonija, a istodobno savjetnik i španjolskoga kralja, i osmanlijskoga sultana.«¹⁵

No, bez obzira na svoju uznemirenost, Lippomano je bio u pravu. Passi je nekoć bio trgovac-uhoda u Dubrovniku, žena mu je živjela u Ferari, otac u Solunu, a njegov je ujak bio liječnik u Carigradu. Stoga je bilo gotovo nemoguće sa sigurnošću tvrditi kome je Passi bio uistinu odan. Pogotovo ako se zna za nepouzdanost njegova identiteta i činjenicu da se nalazio u središtu spleta i napetosti između velikih sredozemnih sila. Naime, David Passi, koji je 70-ih godina XVI. stoljeća bio dvostruki špijun Mletaka i Španjolske, sada je – preko vlastite obavještajne mreže – osmanlijskom sultanu dostavljao različite

11 — Kanijeli Sijavush-paša odrastao je na osmanlijskom dvoru. Dodijeljena mu je titula zapovjednika janjičara, a nakon toga naziv potkralja. Za vladavine sultana Murata III. imenovan je Velikom vezirom. Umro je 1602.

12 — *Calendar of State Papers*, Venecija, VIII., 123-124 (dalje: CSP).

13 — *Ibid.*, 126, 128.

14 — CSP, 519, 521-522.

15 — CSP, 525.

obavijesti s europskih dvorova.¹⁶ Bez obzira na te činjenice, Passi je 1584., u jednom pismu mletačkom Senatu, s povjerenjem isticao svoj ponos što može služiti Mlecima.

On je također bio uključen i u carigradske pokušaje Don Antonija da se dokopa portugalskoga prijestolja. Don Antonio je, naime, bio zarobljen u bitki kod Ksar el Kebira¹⁷ u Maroku, zajedno s brojnim portugalskim plemićima. Visokom otkupninom mogao je kupiti svoju slobodu nakon čega je počeo zahtijevati da se isprazni portugalsko prijestolje.¹⁸ No, kada je vojvoda od Alve, ubrzo nakon toga, potukao Don Antonijeve trupe, on se na engleskom brodu povukao iz zemlje. Na putu do portugalskoga prijestolja Don Antonija su podržavali Katarina Medici, kraljica Elizabeta i sultan Murat III., ali svi njegovi napori bili su uzaludni. Tako je Don Antonio proveo 12 godina u izgnanstvu, lutajući od grada do grada i kujući planove za uspon na portugalsko prijestolje.

Tijekom njegova boravka u Carigradu, Passi je imao vrlo važnu ulogu u lobiranju za njegove planove. Prije nego što je pokušao dobiti pomoć od Visoke porte, Don Antonio je zatražio potporu marokanskoga sultana. A marokanski je sultan tražio da zalog za financijsku i vojnu pomoć bude Don Antonijev sin. Prema dogovoru, Don Antonio bi, nakon stupanja na prijestolje, morao sultanu nadoknaditi sve uloženo u taj pothvat. No, bez obzira na to što je Don Antonio ispunio svoj dio pogodbe – poslao je sina u zatočeništvo, sultanova je pomoć izostala. Nakon toga je Don Antonio poslao povjerenika da mu se objasni izostanak pomoći, no sultan je zatočio i poslanika.¹⁹ Na kraju Don Antoniju nije preostalo drugo do da se obrati osmanlijskom sultanu – kako bi barem spasio sina.

Prije toga, 1584. godine, Don Antonio je poslao u Carigrad svojega povjerenika kako bi osigurao mornaričku potporu protiv Španjolske. No, taj se poslanik vratio neobavljena posla zbog obnovljenoga osmanlijsko-španjolskog primirja. Sada, 1587., osmanlijski su državnici bili sve svjesniji mogućega španjolskog napada na Englesku. U studenome 1587. Uluç Hasan-paša (koji će iduće godine biti imenovan admiralom) vodio je duge pregovore s nekim Bruttijem, Don Antonijevim povjerenikom, o združenom osmanlijsko-engleskom napadu na Portugal.²⁰ U takvome ozračju, a slušajući upute kraljice Elizabete, engleski je veleposlanik William Harbone uporno pokušavao uvjeriti osmanlijsku vladu da treba poslati flotu na Španjolsku. Stoga, kada je vrijeme primirja prošlo, Osmanlije ga nisu obnovili. No, ipak sultan i osmanlijski državni dužnosnici nisu bili spremni mornaricu poslati tako daleko – u neizvjestan pohod.

U međuvremenu je Don Antonijev čovjek napustio Carigrad. Mletački *bailo* je, preko svojih tajnih veza, doznao da je Don Antonio od sultana tražio financijsku pomoć i brodovlje. S druge strane, kraljica Elizabeta također je obećala u napad na Portugal poslati svoje pomorske snage. Stoga je Don Antonio obećao da će, ako se dočepa prijestolja, poput erdeljskoga vojvode postati vazalom osmanlijskoga sultana. Kao zalog njegove vjernosti, njegov je sin trebao ostati u Carigradu. Sultan Murat III. odbacio je mogućnost financijske pomoći, ali obećao je sljedeće godine poslati mornaricu.²¹ Takav razvoj događaja doveo je sav katolički svijet u stanje velike neizvjesnosti. Svi su vjerovali da će osmanlijske pomorske ophodnje u portugalskim vodama ohrabriti narod da se pobuni protiv španjolske okupacije. Osim toga, i papa se bojao kako će se na sve to odraziti smrt Filipa II., pa je vjerovao da će Portugalci svakako podignuti ustanak.

¹⁶ — Eric R. Dursteler, *Venetians in Constantinople*, 111.

¹⁷ — Bitka se odigrala 1578. godine, kod današnjega grada Ksar el Kebira koji je poznat i kao Alcazarquivir (španjolski) i Alcácer-Quibir (portugalski). Ta se bitka naziva i Bitkom tri vladara, a u njoj su poginuli marokanski i portugalski vladari, sve u želji za osvajanjem marokanskoga prijestolja.

¹⁸ — U toj su bitki poginuli marokanski sultan Abdulmalik i portugalski kralj Don Sebastian. Na portugalsko prijestolje uskoro se uspeo kardinal Henrique, ali uskoro je, u siječnju 1580., preminuo. Iskorištavajući ovaj politički vakuum, španjolske su trupe uskoro za samo četiri mjeseca okupirale cijeli Portugal.

¹⁹ — CSP, VIII., 517.

²⁰ — CSP, VIII., 400.

²¹ — CSP, VIII., 324.

Neposredno prije isplavljanja španjolske mornarice, kada je Don Antonio došao do obala Engleske kako bi napustio otok, kraljica Elizabeta ga je dala uhititi.²² Naime, Don Antonijeve su težnje bile velika opasnost za Filipa II., pa je njegovo slobodno kretanje bilo problem i kraljici Elizabeti jer je opasnost od španjolske mornarice mogla ukloniti samo tako da izravno nadzire Don Antonijevo djelovanje, a preko njega i ustanak u Portugalu. Kada se mornarica iz velikog pohoda vratila poražena,²³ Elizabeta više nije trebala Don Antonija.

U listopadu 1588. Don Antonijeva predstavnika u Carigradu, vojvodu od Mytilene Solomona Abenaesa, zamijenio je David Passi. To je bilo veliko iznenađenje za engleskog veleposlanika jer je Passi dotada smatran španjolskim čovjekom. Stoga je veleposlanik zaključio da je potpuno nepouzdan čovjek, poglavito zato što je bio u stalnoj vezi i s engleskim neprijateljima.²⁴

Nakon sklapanja mira s Perzijom 1590. godine, pitanje Don Antonija ponovno je bilo u prvom planu. Tada je njegov predstavnik u Carigradu bio David Passi koji je iskoristio svoju bliskost sa sultanom Muratom III. te ga relativno lako uspio pridobiti da potakne Velikog vezira na pokret. U međuvremenu, engleskog je veleposlanika Harbornea zamijenio Edward Barton. Novi je veleposlanik uspio razgovarati s hodžom Sadeddinom efendijom koji je u to doba bio vjerski autoritet. Sadeddin je Bartonu savjetovao da uz pomoć kraljice Elizabete nagovori Don Antonija da jednoga od svojih sinova dovede u Carigrad kao taoca. Kad Don Antonio ne bi htio pristati na to da pošalje sina, Sadeddin je smatrao da bi bilo dobro Porti poslati tri-četiri dijamanta u vrijednosti od 60 do 80 tisuća dukata – koje bi darovali sultanu i vezirima.²⁵

Stoga su osmanlijske vlasti stupile u službenu vezu s Don Antonijem, a Veliki vezir Koca Sinan-paša osobno mu je poslao pismo. Istodobno je carsko pismo poslano marokanskom sultanu, s naredbom da se Don Antonijev sin oslobodi,²⁶ ali vladar Maroka oglušio se na naredbu. No, kako je »kolo sreće« prevrtljivo, Passijevi su planovi propali i već nakon manje od mjesec dana Veliki je vezir isposlovao njegov progon, a ubrzo zatim – samo dva tjedna poslije – i Sinan-paša je izgubio svoj položaj. Tako na osmanlijskom dvoru nije ostao nitko tko bi mogao lobirati za Don Antonija koji je – ne uspjevši se uspeti na portugalsko prijestolje – umro u Parizu 1595. A Portugal je ostao u španjolskim rukama sve do 1640. godine.

OSMANLIJSKO-POLJSKI MIROVNI PREGOVORI

Otrprilike u to doba odvijali su se i mirovni pregovori između poljskoga kralja i Velikog vezira Sinan-paše i upravo je tada jedno Passijevo pismo dospjelo u ruke Sinan-paše. Prema tom se pismu čini kako sultan uopće nije znao da se vode mirovni pregovori te kako je sve bilo pokrenuto samo po želji Sinan-paše – s ciljem da se preko tih pregovora izvuče novac iz Poljske. Zaključak je pisma bio kako čitav posao na mirovnim pregovorima zapravo nema punu službenu i diplomatsku valjanost – barem ne s osmanlijske strane.

²² — CSP, VIII., 326.

²³ — Pohod velike španjolske mornarice, poznate i pod imenom »nepobjediva armada«, s ciljem osvajanja Engleske 1588. godine završio je potpunim krahom španjolske pomorske sile. Mornarica se trebala sastati sa španjolskim kopnenim trupama u Nizozemskoj i zatim su zajedno trebale napasti Englesku. Rezultat je trebao biti i svrgavanje kraljice Elizabete koju su često nazivali "Turčinom sa sjevera". No, te se dvije vojske nikada nisu uspjele sastati. Napadi engleskoga kapetana Drakea osujetili su španjolske planove, pa mornarica uopće nije uspjela izići iz La Manchea, a osim toga, veći je njezin dio uništila i iznenadna oluja.

²⁴ — David S. Kotz, *The Jews in the History of England, 1485-1850* (Oxford: Oxford University Press), 69.

²⁵ — Akdes Nimet Kurat, *Türk – İngiliz Münasebetlerini Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*, (Ankara University. DTCF Yay., 1953.), 140.

²⁶ — Ahmed Refik, *Türklere ve Kraliçe Elizabet*, 26-27.

Osmanlijske su vlasti Poljsku smatrale svojevrsnom tampon zonom za ublažavanje napada Moskovljana na osmanlijske posjede. Nakon sporazuma, postignutoga 1490. u doba sultana Bajazida II., Osmanlije su Poljskoj dodijelile prve kapitulacije (*ahdname*) tek 1525. godine. Sljedeći je mirovni sporazum postignut 1533. i trebao je vrijediti sve do smrti jednoga od vladara koji su ga potpisali, tj. Sulejmana Veličanstvenoga (1520.-1566.) ili Sigismunda I. Staroga (1506.-1548.).²⁷ Nakon Sigismundove smrti, za vladavine njegova sina Sigismunda II. Augusta, mirovni je ugovor obnovljen na neodređeno vrijeme. Slično tomu, nakon smrti Sulejmana Veličanstvenoga, njegov sin Selim II. je 1568. godine obnovio mir s Poljskom.

No, smrt Sigismunda II. 1572. godine označila je novo poglavlje u odnosima između Poljske i Osmanlijskoga Carstva.²⁸ Kako je poljski kralj umro bez nasljednika i dinastija Jagelovića se ugasila,²⁹ Poljska je postala prostorom na kojemu su se prelamali interesi različitih stranih sila. Tri su se pretendenta borila za ispražnjeno poljsko prijestolje: ruski car Ivan Grozni, austrijski car Maksimilijan i francuski kralj Karlo IX. Ivan Grozni nije namjeravao sâm preuzeti Poljsku, nego je na poljski tron mislio dovesti svojega sina. S druge strane, strategija osmanlijskoga Velikog vezira Mehmed-paše Sokolovića bila je svakako spriječiti izbor ruskoga i austrijskog pretendenta. No, iako je Mehmed-paša uspio u svojim nakanama i izborio se da izabrani pretendent bude Henrik Valois, vojvoda od Anjoua, ovaj je, nakon smrti svojega brata kralja Karla IX., jednostavno pobjegao natrag u Francusku.³⁰ Na kraju je Sokolović 1576. uspio na poljsko prijestolje postaviti Stjepana Bathoryja, dotadašnjega erdeljskog (transilvanskoga) vojvodu. U takvim novim okolnostima došlo je i do obnove mirovnoga sporazuma.³¹ Novih većih sukoba između Poljske i Osmanlijskoga Carstva nije bilo sve do Bathoryjeve smrti 1586. godine. Naime, glavni razlog poljsko-osmanlijskih nesporazuma postali su upadi Kozaka na osmanlijsko područje što su osmanlijske vlasti prepoznale kao djelo kraljevskoga kancelara Jana Zamojskoga (*de Zamość*). Kako poljske vlasti nisu doista činile ništa protiv tih kozačkih upada, sultan je ubrzo pokrenuo krimske Mongole i naredio njihovu kanu da prijeđe granicu i zemlju očisti od pljačkaša.³²

Nakon toga, sve do 1591. godine, bilo je nekoliko pokušaja da se ponovno uspostave mirni odnosi između Porte i Poljske. Međutim, nekoliko neočekivanih događaja pomutilo je te planove. Naime, usred jednoga od tih pregovora, u ožujku 1590., u Carigradu je preminuo poljski poslanik Pawel Uchanski, a tek je u lipnju iste godine u osmanlijsku prijestolnicu došao drugi poslanik, po imenu Jan Zamojski.³³ Osnovni spor u pregovorima bio je godišnja daća koju je Poljska morala plaćati Osmanlijskom Carstvu jer su Osmanlije tražili točno određenu godišnju svotu koju je poljski poslanik pokušavao umanjiti. Naime, Osmanlije su zahtijevali godišnju daću od 50 tuceta samurovih koža, a poljski je poslanik tražio da se to pretvori u jednokratni dar od 100 tuceta tih koža. Zapravo, i jedna i druga strana znale su da plaćanje godišnje daće Osmanlijskom Carstvu znači i formalno pokoravanje osmanlijskom sultanu,³⁴ pa su Poljaci željeli izbjeći takvu formulaciju mirovnoga sporazuma.

²⁷ — Dariusz Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations* (Leiden: Brill, 2000.), 117.

²⁸ — Ugovorom o sjedinjavanju, potpisanom u Lublinu 1. srpnja 1569., Litva je pridružena Kraljevstvu Poljske. Oba naroda imala su jednoga vladara i jedan sabor, no Litva je zadržala pravo samostalne uprave i zasebnu vojsku. Vidjeti: William Langer, *An Encyclopedia of World History* (Boston, 1972.), 442.

²⁹ — Dinastiju Jagelovića započeo je 1386. litvanski vojvoda Jagelo, a rod je vladao čitavih 186 godina. Jagelovići, koji su bili litvanskog podrijetla, vladali su Litvanskim velikim vojvodstvom koje su 1569. napokon priključili Poljskoj.

³⁰ — Ahmed Refik, »Lehistan'da Türk Hakimiyeti«, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, XIV+4, 227.

³¹ — Ahmed Refik, *ibid.*, 227-243, Dariusz Kolodziejczyk, *ibid.*, 124.

³² — Mustafa Selaniki, *Tarih-i Selaniki*, ur. Mehmet İpşirli, I., (Istanbul: İ.Ü., Ed. Fak. Yay., 1989.), 214.

³³ — Ovaj poslanik bio je nećak spomenutoga poljskog kancelara Jana Zamojskog.

³⁴ — Izvješće (*telhis*) Sinan-paše sultanu Muratu III. Vidjeti prilog 5 u Dodatku.

Tijekom tih pregovora sultan Murat III. je odredio da se Veliki vezir Sinan-paša s Passijem dogovori o isplavljanju osmanlijske mornarice. Takva sultanova odredba zabrinula je Sinan-pašu jer takva odluka – smatrao je – pripada tajnim poslovima vlade i ne bi se o njoj trebalo raspravljati pred jednim Židovom. Stoga je Sinan-paša jednostavno odbacio taj sultanov prijedlog i oglušio se na njegovu odredbu.³⁵

Dok su ti pregovori trajali, Sinan-paša je u Poljskoj uspio dobiti već spominjano Passijevo pismo. Prema obavijestima vezirove obavještajne službe, Passijev je čovjek više puta potajno išao u Poljsku. Iz vezirovih izvješća sasvim je jasno kako je Passi bio tajni špijun koji je radio i za Mletke i za Španjolsku, a – zaključuje vezir – to se jasno vidi i iz činjenice da je Passi u Carigradu bio u stalnoj vezi sa strancima (nemuslimanima).³⁶

Sinan-paša je uhvaćeno pismo odmah pokazao sultanu i tražio Passijevo trenutačno pogubljenje, ali Murat III. je nekoliko puta odbijao taj zahtjev. Čini se da sultan nije vjerovao u istinitost vijesti o Passijevoj špijunaži protiv Osmanlijskoga Carstva. Ali Veliki je vezir bio uporan, tvrdeći da su – prema obavijestima njegove obavještajne službe – Passijev brat i njegovi povjerenici viđeni u Poljskoj. Osim toga, dodao je da su određeni poljski dužnosnici potvrdili miješanje Passija u poslove mirovnih pregovora. Na kraju, nije zaboravio sultana podsjetiti i na Passijevo podrijetlo: »On je vani odgojen, pa kako bi onda mogao biti odan Osmanlijama!«.³⁷

Čini se da je Sinan-paša bio siguran da je David Passi izdajica, a rezultati njegove istrage mogu se iščitati iz izvješća (*telhis*) upućenih sultanu. Osim što je slao tajna pisma i što je njegov povjerenik viđen u Krakovu, u Carigrad su dolazile vijesti da je i Passijev brat bio na poljskom dvoru u doba kad se dogovarao mogući mir s Osmanlijskim Carstvom. Čini se da je Passi radio na tome da spriječi potpisivanje toga mirovnog sporazuma. Prema sačuvanim dokumentima, David Passi bio je imućan čovjek koji je podmićivao poljske vlasti da ne šalju poslanike na Portu, ili pak da sprečavaju njihov dolazak u Carigrad.³⁸

Istodobno, engleska kraljica Elizabeta podupirala je mogućnost osmanlijsko-poljskoga mirovnog ugovora jer bi na taj način osmanlijska mornarica bila slobodna u posredovanju protiv Španjolske. U izvješćima Velikoga vezira Sinan-paše sultanu Muratu III. lako se može pratiti razvoj političke situacije i uključenost Davida Passija u ta zbivanja.³⁹

Uporno izvješćivanje sultana o protuosmanlijskom djelovanju Davida Passija na kraju je urodilo plodom. Passi je najprije u Carigradu uhićen, a Sinan-paša ni tada nije pre-stao sultana obavještivati o Passijevoj izdaji. Prema vezirovu mišljenju, Passi je više puta izdao Osmanlijsko Carstvo, pa je već odavno trebao biti pogubljen. Međutim, ni sâm Sinan-paša nije vjerovao da će sultan dati pogubiti Passija. Stoga je Murata III. molio da ga barem progna. Naposljetku, četiri mjeseca poslije, Passi je napokon bio prognan na otok Rodos.⁴⁰

Mletački *bailo* Lorenzo Bernardo vjerovao je da će Passija, na putu do Rodosa, baciti u more. Ali, na iznenađenje svih, samo dva tjedna poslije i Sinan-paša je bio smijenjen sa svojega položaja.⁴¹ *Bailo* je smatrao da bi takav rasplet događaja – smjena Sinan-paše i vjerojatna smrt Davida Passija – svakako trebao zadovoljiti sav kršćanski svijet.⁴²

Čim je Sinan-paša smijenjen, Passijev sin Arslan molio je sultana da poštedi život njegova oca. Tvrдио je da je njegov otac – iako nevin – osuđen zbog zavisti. Na kraju je Ar-

35 — Izvješće (*telhis*) Sinan-paše sultanu Muratu III. Vidjeti prilog 1 u Dodatku.

36 — Izvješće (*telhis*) Sinan-paše sultanu Muratu III. Vidjeti prilog 1 i 3 u Dodatku.

37 — Izvješće (*telhis*) Sinan-paše sultanu Muratu III. Vidjeti prilog 2 u Dodatku.

38 — Izvješće (*telhis*) Sinan-paše sultanu Muratu III. Vidjeti prilog 1 u Dodatku.

39 — Izvješće (*telhis*) Sinan-paše sultanu Muratu III. Vidjeti priloge u Dodatku.

40 — Izvješće (*telhis*) Sinan-paše sultanu Muratu III. Vidjeti prilog 4 u Dodatku.

41 — Sinan-paša smijenjen je 1. kolovoza 1591.

42 — CSP, Venecija, VIII., 550.

slan uspio kod sultana isposlovati oprost za oca.⁴³ Passi se u rujnu iste godine vratio u Carigrad, a njegovi su znanci u nevjerici promatrali taj povratak. Strah od neizvjesne sudbine s kojim se suočavao svakoga dana mogao se čitati na njegovu licu. A mletački je *bailo* priželjkivao da se Passi nikada više ne prihvati političkih poslova.⁴⁴

Ostatak Passijeva života, nakon što se vratio iz progonstva, prava je nepoznanica. Do danas nije pronađen niti jedan, bilo osmanlijski, bilo mletački, dokument u kojemu bi se spominjao poslije 1591. godine. Moja istraživanja o sudbini Davida Passija – poglavito o njegovu životu poslije progona – još nisu završena i postoje naznake o postojanju vijesti o njemu u španjolskim arhivima. Stoga vjerujem da ću uskoro moći zaključiti priču o njegovu životu i djelovanju.

43 — Dana 18 Şevval 999 / [9. kolovoza 1591]: Rodos Beğine Hüküm ki, Arslan nâm Yahudi Dergâh-i mu'allâma arzuhâl edüb babası Rodos'a sürgün olan Frenk David ki, günâhı olmayub garazan sürgün olmuşdur deyu halâs olmak bâbında inâyet ricâ etmeğın pâye-i serîr-i a'lâma arz olundukda itlâk olunmak fermânım olmuşdur. Buyurdum ki, vardukda emrim üzere mezbûru itlâk edüb südde-i sa'âdetime gönderesün. Turska vlada, Osmanlijski arhiv, Mühimme Defteri 67, Odluka br.: 396, str. 151. (Zapovijed rodoskom begu, Židov po imenu Aslan uputio je molbu na Uzvišenu mi Portu. Zatražio je milost dâ se izbavi njegov otac Frenk (koji nije bio osmanlijski podanik) David koji je protjeran na Rodos, a bio je nevin protjeran zbog mržnje. I kad je upućena molba mom uzvišenom prijestolju, izdan je moj ferman da ga se oslobodi. Zapovijedam da, kad stigne moja zapovijed, spomenutog po njoj oslobodiš i pošalješ pred Carski dvor. – prijevod Mladen Glavina)

44 — CSP, Venecija, VIII., 556.

Kazalo

Table of contents

NAKLADNIK

Sveučilište u Zagrebu

ZA NAKLADNIKA

Aleksa Bjeliš, REKTOR

UREDNIŠTVO

Mirjana Polić Bobić, GLAVNA UREDNICA

Bojan Baletić

Lovorka Čoralić

RECENZENTI

Franjo Šanjek

Željko Holjevac

LEKTORICA

Jasna Penzar

VIZUALNO OBLIKOVANJE

Kuna zlatica

KOORDINATORICA

Lucia Brajković

TISAK I UVEZ

Sveučilišna tiskara

NAKLADA

200 komada

GODINA

2011.

ISBN 978-953-6002-52-8

CIP ZAPIS DOSTUPAN U RAČUNALNOM KATALOGU
 NACIONALNE I SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE U ZAGREBU
 POD BROJEM 774871

© NAKLADNIK

- 5 — TAJNA DIPLOMACIJA U DUBROVNIKU U XVI. STOLJEĆU**
- 6 Mirjana Polić Bobić**
Uvodna riječ
- 9 Bülent Ari**
David Passi – utjecajni Židov na osmanlijskom dvoru
- 18 Lovorka Čoralić**
Pisma i poruke rektora Budve, Bara i Ulcinja kao izvor za proučavanje diplomatsko-političkih zbivanja u Mletačkoj Albaniji (XVI. stoljeće)
- 29 Bernard Doumerc**
Georges d'Armagnac, francuski veleposlanik u Mlecima i njegovi špijuni u doba Marina Držića (1530.-1560.)
- 38 Özlem Kumrular**
Dubrovnik, izvor obavijesti između Istoka i Zapada (Dubrovnik, Mleci i Visoka porta)
- 50 Özlem Kumrular**
Stvaranje slike o Turcima na Sredozemlju u XVI. stoljeću – samopoimanje nasuprot protupromidžbi
- 63 Paolo Preto**
Tajna diplomacija Mletaka i Dubrovnika
- 71 Emilio Sola Castaño**
Dubrovnik i dojava
- 86 Mirjana Polić Bobić**
Španjolska tajna služba u Dubrovačkoj Republici u XVI. stoljeću i uloga španjolskog povjerenika Marina Zamanje u njoj

**Tajna diplomacija u
Dubrovniku u XVI. stoljeću**
— Secret Diplomacy in the 16th
Century Dubrovnik — La diplomatie
secrète de Dubrovnik au XVIe siècle —
Diplomazia segreta di Dubrovnik nel
Cinquecento — La diplomacia secreta
en Dubrovnik en el siglo 16 — 16.
yüzyılda Dubrovnik'te gizli diplomasi

Sveučilište u
Zagrebu
University of Zagreb

Sveučilište u
Zagrebu
University of Zagreb

Tajna diplomacija u Dubrovniku u XVI. stoljeću

— Secret Diplomacy in the
16th Century Dubrovnik — La
diplomatie secrète de Dubrovnik au
XVIe siècle — Diplomazia segreta
di Dubrovnik nel Cinquecento —
La diplomacia secreta en Dubrovnik
en el siglo 16 — 16. yüzyılda
Dubrovnik'te gizli diplomasi

